

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
NOVEMBER 2018

SESOTHO PUO YA PELE YA TLATSETSO: PAMPIRI YA I
SESOTHO FIRST ADDITIONAL LANGUAGE: PAPER I

Nako: Dihora tse 2½

Matshwao: 100

DITAELO HO MOHLAHLUBUWA

1. Pampiri ena e na le maqephe a 11, etsa bonnete ba hore a felletse.
 2. Pampiri ena e arotswe dikarolo tse NNE, e leng:

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO
KAROLO YA B: KAKARETSO/KGUTSUFATSO
KAROLO YA C: DITHOTHOKISO
KAROLO YA D: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO
 3. Araba dipotso kaofela.
 4. Nomora dikarabo tsa hao jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
 5. Qala karolo e NNGWE le e NNGWE leqhepeng le LETJHA.
 6. Ngola ka mongolo o makgethe o balehang.
-

KAROLO YA A TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

- 1.1 Bala tema e latelang ka hloko, o nto araba dipotso tse ithehileng hodima yona.

Molaotheo wa Aforika Borwa, wa 1996 o hlalosa boahi bo tshwanang ho Maaforika Borwa ohle a nang le tokelo ya ho dula le ho phela naheng ena. O tswela pele hore moahi e mong le e mong wa Aforika Borwa o na le ditokelo tse lekanang le tsa ba bang. O totobatsa hape ntlha ya hore Moaforika Borwa o na le tokelo e lekanang le ya bohle ho phethisa ditshwanelo le boikarabello ba hae.

Ho boetse ho a totobala hore moahi e mong le e mong, o na le tse mo tlamang maoto le matsoho. Nnete ke hore boahi bo matahantswe le boikarabello bo itseng. Ho teng ntho tseo moahi a lokelang ho di etsa le ho di phethisa. Ka tlwaelo Basotho ba ye ba re ke ditshwanelo. Tsena ke tse tlamang moahi ho di phethisa. Potso ke e reng jwale ka moahi ke dife ditshwanelo tseo o lokelang ho di phethisa?

Sekolong, baithuti ba lokela ho hlokomela sekolo sa bona jwaloka diphaposi, meaho le mapatlalo a sekolo sa bona. Hona ke boikarabello ba bana ba sekolo, ha ho motho osele ya ka ba hlokomellang sona.

Moahi o tlamehile ho ikobela molao wa naha ena. Ha ho motho ya ka hodimo ho molao, mme melao yohle e busang le ho tsamaisa naha e lokela ho hlomtjhwa ke baahi bohle. Haeba molao kapa molawana o ntsha taelo e itseng e lebisitsweng ho baahi, bona ba lokela ho e phethisa e le jwalo feela. Sena ke mohlala wa se bitswang ditokelo. O mong wa tse hlakisang sena ho feta, ke molao wa tefo ya lekgetho. Molao ona, o tlama baahi ba bangata ho lefa lekgetho, mme ha ba na boikgethelo ntlheng ena. Ba lokela ho lefa.

Dibakeng tseo re dulang ho tsona, mebuso ya lehae e ke ke ya fana ka ditshebeletso hantle haeba baahi ba sa phethise ditshwanelo le boikarabello ba bona. Ke tshwanelo ya baahi ho lefa ditshebeletso tseo masepala a ba tlišetsang tsona. Ke nnete molao o tlama baahi ho lefella tseo ba di amohelang. Ditshebeletso tsohle tse kang ho fumantshwa motlakase, metsi, ho kgokolotsa matlakala le dikgwerekgwere le polokeho metseng ya baahi ke seo masepala a tlamehang ho se etsetsa baahi ho ya ka molao.

Baahi le bona ba boetse ba lokela ho lefella tulo eo ntlo ya bona e ahilweng ho yona. Ena e bitswa kgafo ya mobu. Melawana ya bomasepala e tlama moahi e mong le e mong ho lefella mobu wa hae. Ke ka hoo re reng, moahi o bohlokwa haholo tsamaisong ya bomasepala.

[E qotsitse bukeng ya *Re kgatha Thite Sesothong*, M.E. Mofokeng le ba bang]

- (a) Molaotheo wa Aforika Borwa wa 1996 o hlalolang ka boahi? (2)
- (b) Ho ya ka kutlwisiso ya hao boahi ke eng? (1)
- (c) Ho tswa temeng e ka hodimo, fana ka lentswe le emetseng dintho tseo moahi a lokelang ho di etsa le ho di phethisa. (1)
- (d) Bolela ntho tse pedi ntle le tse temeng, tseo o nahanang hore moithuti a ka di etsa ho bontsha hore o hlokomela sekolo sa hae. (2)
- (e) Fana ka ditshebeletso tse 4 tseo masepala a lokelang ho di etsetsa baahi ho ya ka molao o temeng. (4)
- (f) Ho ya ka wena, na baithuti ba lokela ho ikobela molao wa sekolo? Hobaneng o realo? (2)
- (g) Na boahi bo dumela hore moahi a ka etsa eng kapa eng eo a e batlang, a sa natse hore e ama baahi ba bang jwang? Hobaneng o realo? (2)
- (h) Na ke mosebetsi wa mmuso feela ho etsa hore phano ya ditshebeletso e phethahale? Hobaneng o realo? (2)
- (i) Mongodi o bolelang ha a re moahi o **tlamehile maoto le matsoho** ho ikobela molao? (1)
- (j) Ho ya ka wena ke ntho dife tse 2 tseo batswadi ba ka di etsang ho bontsha boikarabello ba bona baneng mabapi le thuto le bophelo ka kakaretso? (2)
- (k) Kgafo e lefellowang ha motho a ahile mobung e bitswang? (1)

[20]

1.2 Boha le ho bala papatso e latelang o nto araba dipotso.

Panado ya bana e fumanaha ka sebopeho sa mokedikedi le sa dipidisi tse hlafunwang. Panado ya mokedikedi e tsebahala ka dibotlolo tse pedi tse lekanang, e nngwe e tshetse seturupu se setala ha e nngwe e tshetse seturupu se sefubedu. Botlollwana e nyenyane ke ya marothodi mme e etseditswe masea feela. Tjhupu ya kgalase e sebedisetswa ho hula marothodi botlolong eo e nyenyane ebe a rothisetswa ka molomong wa lesea.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *Bona* wa Pherekong 2008]

- (a) Ke sehlahiswa sefe se bapatswang papatsong e ka hodimo? (1)
- (b) Sehlahiswa sena se fumanaha ka dibopeho dife? (2)
- (c) Hobaneng babapatsi ba ngotse sehlahiswa sena ka mongolo o moholo? Fana ka lebaka le le leng. (2)
- (d) Ke ditshwantsho dife tse hlahellang mabokosong le mabotlolong a sehlahiswa sena tse re bolellang hore sehlahiswa sena ke sa masea? (1)
- (e) Mantswe ana "**kgetho ya ngaka ya bana**" a na le bohlokwa bofe papatsong ena? (2)
- (f) Na mokedikedi wa sehlahiswa sena o fumanaha ka mmala o le mong feela? Hobaneng o realo? (2)

[10]

30 matshwao

KAROLO YA B KAKARETSO/KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala mme o akaretse ditaba tsa tema e ka tlase ka dintlha tse HLANO.

DITAELO

1. Ngola dipolelo tse HLANO, tse phethahetseng. Palo ya mantswa e be 60–70.
2. Nomora dipolelo tsa hao ho tloha ho 1 ho isa ho 5.
3. Ngola ntlha E LE NNGWE feela polelong ka nngwe.
4. Ngola ka mantswa a hao.
5. Qetellong ya kgutsufatso/kakaretso ya hao, ngola palo ya mantswa ao o a sebedisitseng ka masakaneng.

Naha ya Aforika Borwa ke e nngwe ya dinaha tse ipabolang ka makgabane ha ho tluwa ho ditokelo tsa botho, leha kwana baahi ba bang ba sa thabela ditokelo tse ding hobane ba dumela hore di kgahlanong le ka moo ba hodisitsweng kateng.

Motho e mong le e mong o na le ditokelo. Ditokelo tsena di qala ngwaneng ya so ka a tswalwa ho fihlela ho motsofe ya bonang bitla le ahlame le mo emetse.

Dikolong ka ho fapana baithuti ba na le ditokelo tsa ho fuwa monyetla wa thuto.

Basebeletsi le bona ba na le tokelo ya ho buisana le bahiri ba bona mabapi le taba tsa bona mesebetsing ya bona ha ba sa thaba. Basebeletsi ba boetse ba na le tokelo ya ho ipelaetsa ha dikopo tsa bona di sa mamelwe.

Dikebekwa le tsona di na le ditokelo tse akgang ka hare ho dula ba se molato ho fihlela ba fumanwa ba le molato ke makgotla a dinyewe.

Tjhankaneng batshwarua ba fumanweng ba le molato ba ntse ba na le ditokelo le bona. Ditokelo tsa bona di kenyelletsa ho fumana dijo hararo ka letsatsi, ho se tshwarwe hampe ke balebedi ba ditoronko.

[E ngotswe le ho lokisetsa ke A. Selibe]

10 matshwao

KAROLO YA C DITHOTHOKISO**POTSO YA 3**

3.1 Bala thothokiso e latelang o nto araba dipotso tse tla e latela.

HA KE KOPE TSHWARELO – T.J. MAHAPA

- 1 Ha ke re o moloi ha o motho,
- 2 Wena ya neng a qhale kgotso ntlong eso,
- 3 Wena ya neng a hape eso ntlo sehloho,
- 4 Thoko wa re kgothometsa maralleng wa re lahlela,
- 5 Kajeno re metwaitwai hara ditjhaba,
- 6 Re hloka ya ho phoka boduma re mehofe,
- 7 Wena o hafa ka nkatana o morena,
- 8 Re a o sebeletsa o morui,
- 9 O iphetotse Ramatlotlo o Ramapolasi,
- 10 O ikentse Tonakgolo o Ranaha,
- 11 Ruri nna ha ke kope tshwarelo bana beso,
- 12 Ha ke re enwa motho lefu le a mo lokela,
- 13 Teleko naheng eso le yona e a mo lokela,
- 14 Wabo morabe o lokela ho metswa.

- (a) Ke setaele sefe se sebedisitsweng qalong ya melathothokiso ya 2 le 3? (1)
- (b) Ke setaele sefe se fumanehang molathothokisong wa 3? Hobaneng se sebedisitswe? (2)
- (c) Ke phetapheto ya mofuta ofe e fumanehang melathothokisong ya 2 le 3? (1)
- (d) Fana ka melathothokiso e mmedi moo sethothokisi se hlahisang hore motho eo se buang ka yena o ipehile maemong a hodimo. (1)
- (e) Ke karaburetso ya mofuta ofe e fumanwang molathothokisong wa 4? (1)
- (f) Thothokiso ena ke ya mofuta ofe? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- (g) Na sethothokisi se bontsha moya wa poelano thothokisong ee? Qolla mola le mantswe ho tiisa karabo ya hao. (2)

[10]

3.2 Boela o bale thothokiso e latelang o nto araba dipotso tse tla e latela.

KGAEYANE – R.M. PHUME

- 1 Mmoneng ke eo moeka,
 2 Ke mmoneng o bonwa ke bohle,
 3 Tlhong o na di amohuwa kgale,
 4 A di amohwe kgale ke kolobe.
- 5 O na qale eka o a swaswa,
 6 Athe hloko bo ntse bo mo nanyetsa,
 7 Bo mo nanyetsa a sa lemohe,
 8 Hloko bo hlotse, bo padile.
- 9 Bohloko ha Kgaeyane,
 10 Ha Kgaeyane ho jewa mamina,
 11 Ho jewa mamina, Kgaeyane o kae?
 12 O ha mme tshelasetlale.
- 13 Ka hanong ho tswang?
 14 Ho tswa tlhakantsutsu, mofutswela
 15 O bina pina e hloka noto,
 16 A ke ke a ba a e pheta.
- 17 Tshobotsi ya Kgaeyane ho qaka,
 18 E potlakile, e qaka ke hona
 19 Lesea la maobane,
 20 Eka wa kgale mokgalajwe.

- (a) Ke bonono bofe bo sebedisitsweng molathothokisong wa 13? Mosebetsi wa bonono boo ke bofe? (2)
- (b) Thothokiso ena ke ya mofuta ofe? Tiisa karabo ya hao. (2)
- (c) Phetapheto e fumanwang molathothokisong wa 14 ke ya mofuta ofe? Mosebetsi wa phetapheto ee ke ofe? (2)
- (d) Ke mokgabiso ofe o fumanehang molathothokisong wa 20? (1)
- (e) Ke thuto efe e fumanwang thothokisong ee? (2)
- (f) Sethothokisi se sebedisitse mokgabiso ofe wa puo lentsweng "lesea" le molathothokisong wa 19? (1)

[10]

3.3 Boela o bale thothokiso e latelang o nto araba dipotso tse tla e latela.

NGWANA LEHLASWA – K.E. NTSANE

1 Ngwana seratwa ke batswadi, kgorula,
 2 Kgorula ya mmae le ntatae sebatso,
 3 Ngwana ho dula lapeng ho retsella,
 4 A utlwa o moholo mofuthu,
 5 Mofuthu wa pelo 'a batswadi paola sebele.

6 A tjho le yena a bua dipuo,
 7 A bua ka mmae le ntatae badimo,
 8 A re eka thaka leihlo ho babo,
 9 Hampe ha se yena mojalefa la ntatae,
 10 Mojalefa o ja kgomo kgubung,
 11 Kgekeng monatenate mafureng.

12 Ntate a thothwa ke pelo bohloko,
 13 A re, "Rato la ka se nna o duma,
 14 Se nna o ingamangama o lla,
 15 O tla ja o kgore ho feta marena,
 16 O haise ba boneng letsatsi pele,
 17 Ba nyantseng tswela le sa sisa."

18 Taumoholo a kgaphola matlotlo boholo,
 19 A kgapholela wa ho fela, kgorula.
 20 Ngwana a tlatse dipakotho a ebaeba,
 21 Yaka hlanya la mosadi thoto dikatana,
 22 Katana tsa ngwanenwa ke kgauta,
 23 Ke silifera tihetete di feta sekete.

- (a) Ke mokgabiso ofe o fumanwang moleng wa 15? (1)
- (b) Ke bokgabo bofe bo fumanehang moleng wa 1? Bohlokwa ba bokgabo boo ke bofe? (2)
- (c) Phetapheto e fumanehang molathothokisong wa 19 e bitswang? Bohlokwa ba phetapheto ee ke bofe? (2)
- (d) Phetapheto ya lentswe "kgorula" meleng ya 1 le 2 e bitswang? Fana ka mosebetsi wa phetapheto eo. (2)
- (e) Ke setaele sefe se sebedisitsweng molathothokisong wa 17? Molemo wa tshebediso ya sona ke ofe? (2)
- (f) Ke mokgabisopuo ofe o fumanehang molathothokisong wa 22? (1)

[10]**30 matshwao**

KAROLO YA D THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO

POTSO YA 4

4.1 KHATHUNU

[© 2011 Dan Lang/<EQComics.com>]

- (a) Hlalosa kamoo tikoloho e thusang ho hlahisa molaetsa wa mongodi khathunung e ka hodimo. (2)
- (b) Puo tsa mosebetsimmoho wa mosadi wa leqwetha foreiming ya 4 di bontsha eng ka yena mabapi le ditokelo tsa bomme? (2)
- (c) Ke karolo efe ya puo ya moshanyana foreiming ya 3 e hlahisang boswaswi/motlae ho mmadi? Hobaneng e tshehisa? (2)
- (d) Na leqwetha la mosadi ke motho eo o ka mo qelang ho o emela lekgotleng la dinyewe ha tokelo tsa hao di hatakilwe? Hobaneng o realo? Sheba foreimi ya 3 le 4. (2)
- (e) Semelo sa moshanyana foreiming ya 3 le 5 se hlahiswa se le jwang ke mongodi wa khathunu ena? (3)

- (f) Motsamao le puo ya leqwetha la mosadi foreiming ya 9 di bontsha hore le ikutlwa jwang? (2)
- (g) Na puo ya leqwetha foreiming ya 4 e amohelehile? Tshehetsa karabo ya hao. (3)
- (h) Foreimi ya 10 e bontsha leqwetha la monna le dutse le e mong wa bashanyana. Ketso ena e hlahisa semelo se jwang sa leqwetha? (2)
- (i) Ho supuwa ha leqwetha la mosadi ka seqha foreiming ya 10 ke leqwetha la monna ho bolelang? (2)
- [20]**

4.2 TSHEBEDISO YA PUO

Boela o bale tema e latelang o nto araba dipotso tse itshetlehileng tshebedisong ya puo.

PUISANO YA BOMME BA SA SEBETSENG

NALEDI: Seipati o hopole hore ha re lekane re se meno. Re ke ke ra ikenya thapo molaleng e le ha re re re batla ho ja poqo ka hlanaka. Ebile ha ho bolele hore wena ha o ja monakaladi wa kebolelwa ha hao le rona re tla batla ho ja bothebelele kwano. Abuti Tsietsi o leka ka hohle hore re phele hamonate lapeng mona.

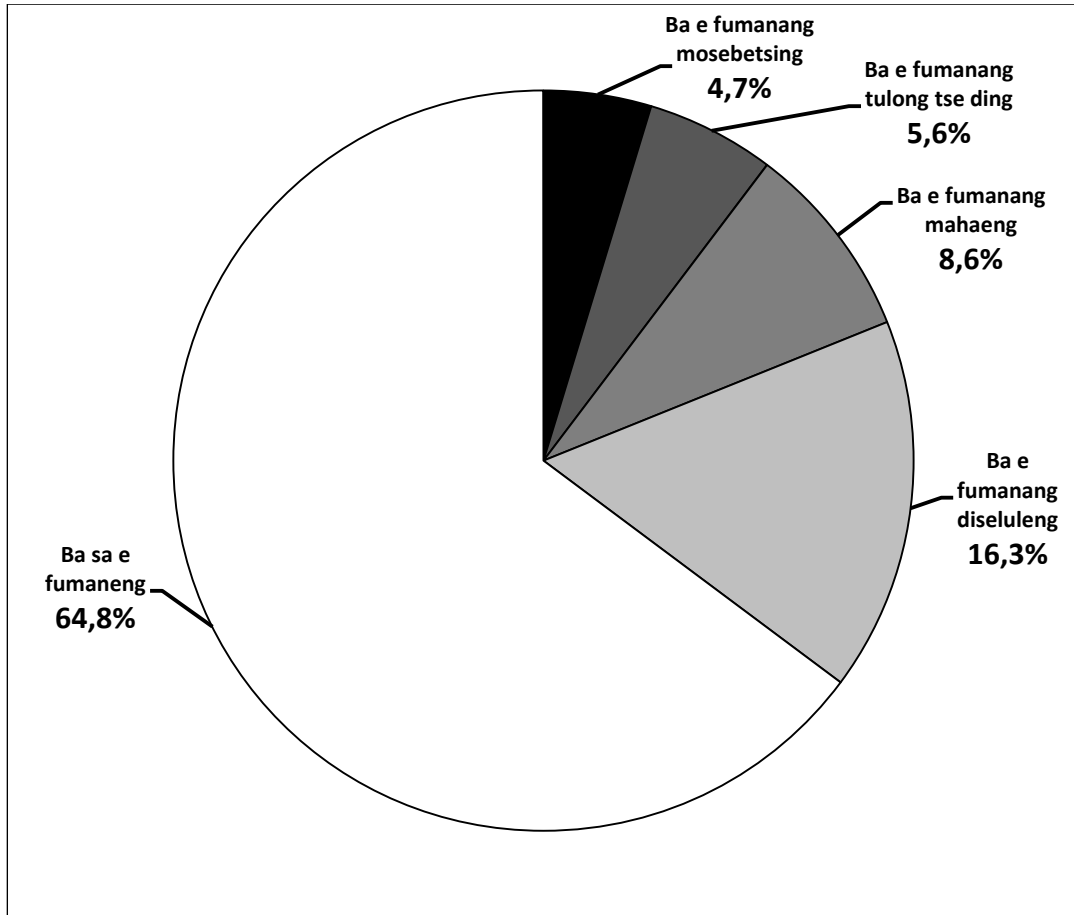
SEIPATI: Ho nkgarumela hona ha hao ha hore teke! Le jwale ke sa tjho hore o etsa ka boomo hore ho be mahleke tjena mona ha hao. Ke nako jwale hore o eme ka maoto, mme o kenye Tsietsi kgotjheletsaneng hore a o ahele ntlo e seng lekopokopo leo o le bitsang motlotlwana. Ha se kgale ke o hlaba malotsana hore o tlohele ho iketsa tsuonyana robala tse ding di robotse.

[E qotsitswe bukeng ya T. Letshaba – *Lejwe la kgopiso*]

- (a) Seipati temeng e ka hodimo o kgethile ho sebedisa lebitso **lekopokopo**. Hobaneng a sa sebedisa lentswe mokhukhu? (2)
- (b) Lelahlelwa **teke!** moleng wa 6 le sebedisitswe ka sepheo sefe ke mongodi? (1)
- (c) Sebedisa lentswe le ntshofaditsweng temeng e ka hodimo (moleng wa 5) moeelong o mong o fapaneng le oo le sebedisitsweng ka ona polelong eo o ipopetseng yona. (2)
- (d) Dikapolelwana tse pedi tse latelang: **ho ja poqo ka hlanaka** le **ho ja monakaladi wa kebolelwa** di bolelang? (1)
- [6]**

4.3 **Boha kerafo e ka tlase, o nto araba dipotso tse tla latela.**

Kerafo e bontshang palo ya batho ba sebedisang inthanete.

[E qotsitswe le ho lokiswa inthaneteng]

- (a) Ho ya ka kerafo e ka hodimo, batho ba bang ba fumana inthanete ditulong tse ding. Fana ka tulo e le nngwe moo e ka fumanwang teng. (1)
 - (b) Ho thwe dipersente tse 64,8 ha di kgone ho fumana inthanete. O nahana ke lebaka lefe le tswalang bothata bona? (1)
 - (c) Ho ya ka wena bohlokwa ba inthanete ke bofe? (1)
 - (d) Ke tulo efe ho ya ka kerafo, eo inthanete e fumanehang bonolo? (1)
- [4]**

30 matshwao

Matshwao kaofela: 100